Wolgatatarische Zeitung „Idel-Ural“

Idel-Ural

6 (63) Tatar legionьnьꞑ atnalьq gəzitəse 13. Fevral 1944

Bol’şevizmqa qarşь xərbi həm səjasi kөrəş

Tehran kiꞑəşməsendə Stalin, Cercil, Ruzveltlar tarafьnnan eşləngən xərbi plannarnьꞑ tormьşqa aşьrьlu omtьlьşlarьna qarşь xəzerge kөndə Germaniə həm jaꞑa Jevropanьꞑ xalьqlarь saqlanu kөrəşe alьp baralar.

Şul uq vaqьtta Stalin, Jevropaqa qarşь bloknьꞑ farazi çinye təqdirendə, Sovet taləpləre kypcelegen tanularьna ireşy өcen Cercil belən Ruzveltqa qarşь səjasi hөcym alьp bara. Nətiçədə bol’şevizm Jevropaqa səjasi həm xərbi jaqtan qatь hөcym jasьj.

Germaniə qəskərenen burьcь bulьp — sьqьlmalь saqlanunьꞑ strategiəse belən fajdalanьp kөnbatьşta xəl itkec suqьşqa xəzerləngən xəldə, kөncьqьş suqьş qьrlarьnda kөclərne xəl qьlqьc sьnaulardan mөmkin qədərle qacu, tajpьlu tora.

Germaniə həm anьꞑ Jevropa berektəşlərenen səjasi burьcь bulьp Ruzvelt belən Cercilnen Jevropaqa qarata çinajətcel səjasətləren acьp salu tora. Stalinnьꞑ səjasi həm xərbi strategiəse artьnda, dөnja jəhydcelegenen bol’şevizmqa Jevropa mədəniəten betery julьꞑ çineləjtye jəşerengən. Cercil belən Ruzvelt jəhydcelek өjerenə bu çinajətcel maqsatnь tormьşqa aşьrьrqa teləy omtьlьşьna bөten kөcləre belən bulьşalar.

Germaniənen „Berliner Illustrierte Nachtausgabe“ digən gəzitəsenen xərbi kyzətycese, kөncьqьş suqьş qьrlarьnda german xərbi xərəkətləre, ingliz-amerikalьlar ikence front tudьrьrqa teləgən təqdirdə, german qarşь torucanlьq kөcen jomşartunь buldьrmau belən qəməl itələr dip belderə. Angliə xəzerge kөndə qorь çirgə qəskər tөşerygə bizgəkle rəveştə xəzerlənə. Kөnjaq Italiədə ingliz-amerikalьlarnьꞑ hөcymnəre kөcəjye, berektəşlərnen kөnjaqtan jaꞑdəm itərgə omtьlularьn kyrsətə.

Jevropanь kөnbatьş demokratlardan jaqlau, saqlanu fajdalarьnnan cьqьp qьna tygel, bəlki ikence frontnь buldьrьrqa teləy omtьlьşlarьn betery — Germaniəgə ingliz-amerikan kөclərenə qarşь qətqi çinygə ireşergə mөmkinlek biry jaqьnnan da, 1944 nce jьlnьꞑ iꞑ mөhim strategik burьcьn caqьldьra.

Kөncьqьştaqь suqьş xərəkətlərenə kilsək, bire german komandanlьqьnьꞑ iꞑ jaqьn maqsatь bulьp, elekke jьllarda alьnqan buşlьqlarda xərəkət itep, bol’şeviklarqa soꞑ dərəçədə zur juqaltular jasau həm qьzьl qəskərnen qətqi өzylərgə ireşyen buldьrmau tora.

„Nachtausgabe“ gəzitəse xəbərcese beldergəncə, kөncьqьş suqьş qьrlarьndaqь xəlne nəq şuşь noqtadan cьqьp bəjələrgə kirək.

Bol’şeviklar yzlərenen qьşqь hөcymnəren qatьlьqьn kimetmi dəvam itərələr. Dnepropetrovskdən kөn jaq — kөnbatьştaraq, Rovno—Lutsk tirəsendə həm frontnьꞑ Narva bylegende alar qajber çirlərgə kerə aldьlar. Ləkin şul vaqьt alarnьꞑ Kirovgrad belən Belaja Serkov arasьndaqь hөcymnəre kire qajtarьldь. German qəskərenen Pripet belən Berezina jьlqalarь arasьnda, Vitebskdən tөn jaq — kөnbatьştaraq həm Neveldən tөn jaqtaraq bulqan qarşь hөcymnəre uꞑьşlь rəveştə ytte. Novograd — Volьjnskdən kөnbatьştaraq bol’şeviklar kire cigergə məçbyr buldьlar. Qьsqaca əjtkəndə, qəskərnen nьq qarşь toruьna tajanьp, german komandalьqь osta taktik manevrlar ytkəry, qьzьl qəskərnen hөcym ity kөcen beterep, anьꞑ başta təqəjenləngən plannarьn juqqa cьqardь.

Bol’şeviklar xərbi uꞑьşlьqlarь kimerək bulqan sajьn, yz niətlərenə səjasi təzeleştə ireşergə kyberək tьrьşalar. Şuşь isəp belən, alar xəzer konstitutsiəne yzgərttelər. Germaniə həm başqa Jevropa illəre mətbuqatь, Stalinnьꞑ jaꞑa xəjləsenen serləren actь həm jьlmajqan maska artьndaqь ьrzajьp torqan jьrtqьc teşləren kyrsətte. Ingliz-amerikalьlar mətbuqatь, Sovetlarnьꞑ 16 çөmhyriətennən kilgən ilcelərenen Kominternnьꞑ kөcen un altь mərtəbə arttьruь turьndaqь fikerne moꞑa qədər jəşrep kilde.

„Nachtausgabe“: „Bol’şeviklar kiləcəktə bəlki taqьn kөtelməgən kyctənəclər birerlər. Ləkin Germaniənen suqьşcь qəskəre ilne nьq saqlauь həm Stalinnьꞑ səjasi manevrlarьnьꞑ ec sere tiz aꞑlaşьluь nətiçəsendə, bol’şeviklarnьꞑ kөnbatьş Jevropanь basu өcen totqan jullarь kiseləcək“ dip kyrsətə.

● Suqьş başlanqannan birle, Daniə yzenen 385 000 tonnalьq 180 səvdə kiməsen juqaltqan, şunьꞑ belən bergə 1158 dingez xezmətcese ylgən. Daniənen 32,4 % dingez flotь betkən.

Kөncьqьş suqьş sazlьqlarьnda german tankьna qarşь hөcymgə bara

Jaꞑa cara

Stalin kyptən bezne qəçəplənməskə өjrətte. Soꞑqь jьllarda aldau өcen kyp mərtəbə tөsen yzgərtte həm sirk klounь kebek hər jaꞑa kyrneştə, jaꞑa kiemdə bulьrqa tьrьştь: Kutuzof, Suvorof ordennarь kertte, komissarlar, politruklar ojьşmasьn beterde, Kominternnь „tarattь“, „Internatsional“ urnьna jaꞑa milli urьs gimьnьn kertte, Russiə tarixьnda zur urьn totqan xristian dinenen patriarx təxten jaꞑadan dөnjaqa kiterde, qəskərenə pagonnar kiertte... Şunnan soꞑ çir jөzendə jaꞑalьqlar juq diərgə mөmkinme?... Bol’şeviklarnь belgən hər kemgə, alarnьꞑ tөp maqsatlarьn yzgərtmi, aꞑa ireşy caralarьn kyp yzgərtkənnəre məqlum. „Maqsatqa ireşy hər caranь da aqlьj“ digən şiqar belən alar kiꞑ kyləmdə fajdalandьlar. Firqənen general sьzьqь baş əjlənerlek əjlənep-borьlьp kilsə də, bol’şeviklar maqsatlarьn yzgərtmədelər, fəqət taktik caralarь qьna vaqьtьna qarap almaşьndь. Cьlan kebek borьlьpsarьlьp, Stalin yzenen idarə urnьn saqlarqa, bol’şeviklar tьrnaqь astьnda izelgən xalьqlarnь taqьn da nьqьraq totarqa tьrьşa.

Bu „jaꞑalьqlarnьꞑ“ tə’sire syrelə başlaqac, Stalinnьꞑ taqьn ber jaꞑa carasь ozaq kөttermədc. Stalin belən juqarь Sovet prezidiumь qaraşьna Molotof Sovetlarnьꞑ konstitutsiəsen yzgərtyne təqdim itte. Juqarь Sovet prezidiumь, Molotof təqdim itkən nərsəne, əlbəttə, qabul itte həm yzenen pecəte belən berkette. Jaꞑa konstitutsiə bujьnca, Sovetlar Sojuzьna kergən 16 çөmhyriətkə zur mөxtariət bireləcək. Bu çөmhyriətlərnen hər qajsьnda yzlərenen tьşqь eşlər həm il saqlau komissariatь bulacaq, alarnьꞑ yzlərenə cit illər belən ajrьm kilesy tөzərgə mөmkinlek bireləcək, yzlərenə ajrьm armiə totarqa xoquqlarь, cit illərdə yzlərenen „mөstəqil“ ilcelərc bulacaq.

Konstitutsiəne bu zur kyləmdə yzgərtyne, bol’şeviklarnьꞑ moꞑa qədər kyrsətkən taktik caralarь təgəlləylərə digən məqnədə genə aꞑlarqa kirək ikənenə hic şəbhə juq. Xətta „Reiter“ ismendəge ataqlь ingliz gəzitəse də, konstitutsiənen yzgərtelyen Kominternnь „taratu“ həm xristian dinen rəsmi tanu belən bəjləngənen raslьj. Stalinnьꞑ jaꞑa trjykenen tөp maqsatь bik acьq bilgele. Stalin yzenen plutokrat berektəşlərenə — „Sovetlar Sojuzь cьn demokrat çөmhyriət, seznen өcen hic qurqьnьcь tygel. Şulaj uq kөnbatьş məmləkətlərə Sovetlar Sojuzьna kergən təqdirdə, ajrьm „milli irekle dəvlətlər“ rəveşendə kerəcəklər. Alarnьꞑ xətta „mөstəqil“ ilcelərc də, armiələre də bulacaq“, — dip ьşandьrьrqa tьrьşa. Bu səjasət berence nəvbəttə Pol’şaqa həm Baltьjq bujь illərenə qaqьla. Ləkin bu illər bol’şeviklar tьrnaqь astьndaqь tormьşnьꞑ acьsьn nьq tatьdьlar. Ber latьjş gəzitəse, „Bez Məskəynen beznen eşkə qatnasun qabul itmibez“ dip jaza.

Stalinnьꞑ jaꞑa carasь taqьn ber mөhim nətiçə birəcək — hər cit dəvləttə Stalinnьꞑ moꞑa qədər ber ilcelər ojьşmasь bulsa, xəzer alar 16 bulacaq. Dimək, bol’şeviklar propagandasь ul illərdə 16 mərtəbə kөcəjəcək. Şunlьqtan, ingliz-amerikalьlar Stalinnьꞑ jaꞑa carasьna yzlərenen rəsmi qaraşlarьn moꞑa qədər beldermi kildelər. Amerikanьꞑ dəvlət sərkətibe (tьşqь eşlər ministrь) Xell’ — „Konstitutsiə yzgərtynen tөp məqnəsen min əle aꞑlamьjm“, — digən. Ləkin ul juqqa belməmeşkə salьna, məqnəne ul bik jaxşь aꞑlьj. Ləkin Stalin xəjləsenə niček itep çəvap biry turьnda, kyrəsen, ul əle fikren berketməgən. „Kurentul“ ismendəge rumьjn gəzitəse Sovetlar konstitutsiəse yzgərtely məs’ələsendə: „Tөrkiənen dingez buqazь bujьn Məskəy gərcə yze taləp itməsə də, ul taləpne Azərbajçan həm Ərməniə çөmhyriətlərenə jөkləye bik mөmkin“ dip jaza. Dimək, Stalinnьꞑ jaꞑa səjasəte, qьzьl imperializm qurqьnьcьnьꞑ kөclənyen jaxşь aꞑlata.

1937 nce jьlda, „Stalin konstitutsiəse izge həm məngelek“ dip iqlan itelgən ide. 7 jьl da ytmədc, Stalin yzenen „məngelek“ əsəren jьrtьp ьrqьttь həm anьꞑ urnьna, bygenge səjasi təzeleştə fajdalanьr өcen uꞑajlьraq ikence „məngelek“ konstitutsiə birde. Monsьnьꞑ qөmere kypme bulьr ikən?

Stalinnьꞑ xəzer çəmqiət fikren sьjpalap joqlatьrqa matasuь nətiçəsez qalьr, cөnki jьlmajьp torqan maska artьnnan ьrzajьp torqan jьrtqьc teşləre bik acьq kyrenə. Igence həm eşcelərnen kyp tonna qanь bəhasьna, ul qajber çirlərgə qəskəren kertte, şul „uꞑьşlardan“ başь əjlənye səbəple, kartalarьn irtərək acьp çibərde. Anьꞑ jaꞑa səjasəte Sovetlar Sojuzьnda jəşəgən xalьqlarqa jaxşь aꞑlaşьla, alar Stalin xəjlələrenen acьsьn kyp mərtəbələr tatьdьlar.

4° Zsn 55 624

Milli sotsializm — iŋ dөres jul

Sosializm turьnda syz barqan vaqьtta milli sotsializmnьŋ totqan julьn həm anьŋ idejəsen acьq belməyce qajber keşelər, Sovetlar ilendə alqan belemnəre bujьnca, marksizm jəisə kommunizm turьnda qьna ujlьjlar. Ləkin bu məs'ələne dөres itep aŋlaqan keşelər milli sotsializmnьŋ marksizm həm kommunizmdan bөten jaqlap qapma qarşь ajrьlqanьn acьq rəveştə aŋlьjlar.

Stalin həm anьŋ өjere, SSSR da sьjnьflar beterelde, dip bөten Russiə xalьqlarьnьŋ kyzen tomalap, jalqan propaganda alьp bardьlar. Alar monьŋ dөreslegen isbat ity өcen, ildəge bөten eşləp cьqaru həm satu ity eşlərenen dəvlət qulьnda buluь belən aŋlatьrqa telədelər. Şulaj uq, dəvlət tөzeleşe, xalьq teləgen həm xalьq qьzьqsьnuьn jaqlьj digən nətiçəne cьqarьrqa mataştьlar.

Ləkin Stalin xөkymәten xalьq xөkymәte dip əjtep bulmьj. Stalin xөkymәte — xalьqlar өstennən torqan, xalьqlarnь qollьqqa tөşergən həm alarnь jьrtqьclarca izgən ber xөkymәt. Şunьŋ өcen Sovet dəvlətenen tөzeleşen sotsialistik nigezdə dip qarau jalqьş. Stalin, SSSR da sotsializmnь tөzmәde, ul fəqət jьrtqьc, reaksion həm qan eckec dəvlət kapitalizmьsьn tөzede.

Germaniədə tuqan milli sotsializm — içtimaqi tərtipnen berdən ber dөres sistemasь bulьp tora. Bu sistema xalьqnьŋ bəxetle buluьn, irken həm rəxət jəşəyen tudьra. Milli sotsializm — millətnen ecke berlege həm duslьqь belən eş itə. Milli sotsializm ilenen tormьş belən çitəkcelek ity eşe kapitalistlar, kommunistlar həm jəhydlər qulьnda tygel. Ul il belən çitəkcelek itərgə, hər nərsədən [illegible] vəkilləren caqьra həm bөten məs'ələlər də şuşь tərtiptə xəl qьlьnalar. Mondьj tərtipnen buluь sьjnьflar, millətlər həm başqa qarşьlьqlь jynəleşlərnen buluьna jul qaldьrmьj. Mondьj tərtip bujьnca eş ity arqasьnda. monа qədər kyrelməgən içtimaqi dөreslekkə ireşelə, millətnen bөjek berdəmlegenə həm anьŋ hər jaqlap buldьqlь buluьna zur omtьlьş tudьra.

Milli sotsializm berdən ber dөres julnь kyrsətə. Xalьqlar tik şuşь jul belən genə yz mədəniətlərenen monа qədər kyrelməgən cəcək atularьna həm bəxetle rəxət tormьşqa ireşə alalar. Milli sotsializm ecendə ajrьm milli sьjnьflar jəşəmi. Germaniədə hər ber keşenen qomumi eş өcen eşləy tərtibe qətqi rəveştə qujьlqan. Bu tərtip — dəvlətnen milli berlegen arttьra həm anь kөnnən-kөn nьqьta. Germaniədə milli sotsializm eşe belən şөqellənyce ajrьm tөrkem xalьqlar qьna bulmьjca, dəvlətnen hər ber əqzasь bu eşkə ixtiarlь rəveştə qatnaşьrqa xoquqlь..

Milli sotsializmnьŋ tөp nigeze bulьp — ajrьm keşenen qomumi xalьqlar өcen həm qomumi xalьqlarnьŋ ajrьm keşe өcen eşləylərе tora. Şunьŋ nətiçəsendə eşləp cьqaru sьjfət həm san jaqьnnan kyp mərtəbələr kytərelde. 1933 nce jьlqa jəqni milli sotsializm xөkymət başьna kilgəncegə qədər, 7 000 000 gə jaqьn eşsezlər xisaplanqan bulsa, bu tiz vaqьt ecendə beterelde. Eşsezlər sanьnьŋ beterelye, kyp sanda qəskər safьna aludan dip ujlarqa jaramьj. Suqьşqa qədər ber nicə jьllar aldan uq, dəvlət tərtibe bujьnca eşnen dөres həm tigez itep bylenye səbəple, eşsezlər sanь tulьsьnca beterelgən ide. Şulaj itep, eşne dөres byly nətiçəsendə, keşe kөcennən fajdalanu, ber keşe өstennən ikencelərnen izye, jəisə spikulәntsiəgə birelep, eşləmicə bajucьlar bөtenləj citkə etərelgənnər. Nətiçədə, eşləp cьqaru bilgelәngən noqtasьna qədər kytərelgən həm tormьşqa tieşle kyləmdə ysərgə tulь mөmkinleklər tuqan. Xalьqlar rəxət, irken həm bəxetle tormьşqa ireşkennər.

Bu sistemada jəşəyce xalьqlarnьŋ tormьş şartlarь kiləcəktə taqьn da kyp mərtəbələr juqarь kytərelәcək. Monьŋ şulaj buluьna keşelərnen teləsə nindi eş өlkələrennən alьp bik kyp tөrle misallar kiterergə mөmkin. Alarnьŋ barsь da şul juqarьda kyrsətelep ytelgən nərsə tormьşnьŋ yze tarafьnnan da təsdiq itelə.

Bol'şeviklar, xөkymətne yz qullarьnda saqlap qalьrqa tьrьşьp, eşce həm igencelərne ber hәlakət xəlgə kerttelər. Alar xalьqlarnьŋ kyzen bujau өcen, xezmət iələren toraq, aşamlьq əjberlərе belən tə'min ity, jal ity mөmkinlege həm aurularqa jardəm ity turьnda bөten tauьşlarьna aqьrdьlar. Bu turьda konstitutsiəgə ajrьm punktlar kertep zakonlaştьrdьlar həm ajrьm rəveştə tөrle qərarlar cьqardьlar. Nətiçədə isə, bөtenləj kirese eşlənelde. Eşce həm igencelər aclьqqa, jalanqaclьqqa ducar iteldelər. Ber sьnьq ikməkkə tilmerep, uram bujьnca soranьp jөryce balalar, jətim xatьn-qьzlar monьŋ dөreslegen taqьn da acьqьraq raslьjlar. Eşləp cьqaru normalarьn kөnnən-kөn arttьrьp, jəş balalar həm qəriplər də normal eşcelər eşli torqan eşne başqarьrqa məçbyr iteldelər. Eştə keckenə genə jalqьşlьq jasaucьlar, eş normasьn yti almaucьlar sudqa bireldelər həm qatь rəveştə çəzalandьlar.

Bu juqarьda kyrsətelgən keckenə genə misallar, bol'şevizm tərtibenen eşcelərgə həm igencelərgə bulqan qaraşьn acьq rəveştə kyrsətələr. Monьŋ dөreslegenə başqa ber tөrle də aŋlatmalar kirək tygel. Cөnki bol'şevizmnьŋ bu qəbaxətlekləren bez yzebeznen çilkəbezdə tatьqan idek inde. Bez ul vaqьtta jəhyd-bol'şevizmnьŋ cьn jөzen, anьŋ alьp barqan səjasətenen tөp nigezen aŋlamaqan bulsaq, xəzer inde bezgə bolar tulьsь belən acьq.

Bөten dөnja kyləmendə iŋ dөres jul bulqan — Germaniənen milli sotsializm idejəse tatar legioncьlarьn bol'şevizmqa qarşь kөrəşkə ruxlandьra. Şuşь turь julqa quşьlqan xəldə, german soldatlarь belən bergə, bez də çiŋərbez! Həm bez də yzebeznen ilebezdə milli indejəbezne tulь tormьşqa aşьracaqbьz!

Leg. Əlmətle

Kөncьqьş suqьş qьrlarьnda german suqьşcьlarь ber də çəjəy jөrmilər

Sөvetlar Vatikanqa qarşь

„Izvestiə" gəzitəsendə, Vatikanqa qarşь kisken hөçym belən ber məqalə cьqtь. Bu məqalə şulaj uq Sovet radiosь arqьlь da tapşьrьlqan. Papa adresьna qarata sygenep kenə qalmьjca, „Izvestiə", Vatikannь faşizmqa teləktəşlektə qəjepli.

„Izvestiə"nen bu məqaləse, „dini NEP" buluqa qaramastan, bol'şeviklarnьŋ xristiancьlьqqa qarata bəjləneşlərе tөbennən kileşə almaslьq ikənen isbatlaucь jaŋa dəlil bulьp tora.

Kolxoz tərtibennən cьqqac

„Idel-Ural" gəzitəsenen ytkən ber sanьnda kolxoz tərtibe igencelərgə ni qədər zur zarar kitergənlege xaqьnda jazьlqan ide. Aul xalqь, urьs tarixьnda məqlym bulqan „kreposnoje pravo" vaqьtьndaqь kebek, ikence mərtəbə ireklegen juqaltqanlьqь kyrsətelgən ide. Şuşь mөnasəbət belən, gərcə xəzergə material az bulsa da, igencelərnen Stalin xөkymətennən qotьlqac nicek jəşəylərе turьnda bilgele məqlumatnь əjtep ytərgə mөmkin.

Bol'şeviklar tьrnaqьnnan ьcqьnu belən, igencelər yzlərenen irekle tormьşlarьn xətergə tөşerdelər. Həm tiz arada alarqa irekle tormьşqa qajtuqa jul da acьldь. Azat itelgən өlkələrgə idarəce itep təqəjenləngən Germaniənen reixministrь Alfred Rozenberg Russiə xalqьnьŋ tormьşь həm teləge belən jaxşь tanьş buluь səbəple, aulьr suqьş barьşьnda uq bol'şeviklar mirasьn ildə rəsmi betererga, igencelərnen teləgen xəl itərgə kereşte. 1942 nce jьlnьŋ başьnda jaŋa çir tərtibe iqlan itelde. Jaŋa çir tərtibenen tөp maqsatь — ajrьm xuçalьq nigezendə igencelər xezmətenen unьşьn ysterу, şunьŋ nətiçəsendə igencelərnen tormьşьn mullьqqa kitery həm ilgə çitərlek aşlьq cьqaru buldь. Çir malьna ajrьm xuçalьq tərtibe hər mədəni illərdə qullanьla, anьŋ unьşlь buluь hər çirdə sьnalqan. Şulaj bulqac kolxozdan qotqarьlqan өlkələrdə anьŋ unьşlь bulacaqьna hic kem şөbhələnmi ide.

Russiənen bol'şeviklar tьrnaqьnnan ьcqьnqan tөn jaq həm kөnbatьş өlkələrendə jəşəycelərdən ike millionnan artьq qailə ajrьm xuçalьq tərtibenə kycte. Ukrainada ajrьm xuçalьq tərtibe tөzy aulь məs'ələ ide. Cөnki andaqь ciksez kiŋ aşlьq qьrlarьn eşləy өcen bik zur kөc kirək buldь. 12 jьl kolxozda izelgən mesken qailələrnen atlarь da, maşinalarь da həm bytən aul xuçalьqь qorallarь da kyptən betkən ide. Ə kolxoznьŋ barlьq mallarьn, bol'şeviklar yzlərе qacar aldьnnan, juqqa cьqarqannar ide. Şuşь səbəplər arqasьnda, monda ajrьm xuçalьq tərtibenə kycy ber nicə urta basqьc aşa ytkənnən soŋ qьna mөmkin buldь. Ləkin Ukrainada, əjtelgən aulьrlьqlarnь betery julьnda Germaniənen ciksez zur jardəm birye səbəple, 1943 nce jьlnьŋ çəj axrьnda ber millionqa jaqьn qailələr ajrьm çir kisep alьp, xutor sьjfatьnda ajrьm xuçalьq tөzərgə kereştelər. Həm qalqannarь da kolxoz tərtibennən cьqьp, 10 ar xuçalьqlь vaq artellər tərtibenə kyckənnər ide.

Germaniənen igencelərgə birgən jardəme tybəndəgelərdən qibarət: Germaniədən 1943 nce jьlnьŋ çəjenə kөncьqьş өlkələrgə şuşь nərsələr çibərelde — 75 000 saban, 17 000 kultivator, 400 traktor sabanь, 900 uraq maşinasь, 900 aşlьq suqu maşinasь, bik kyp bytən tөrle aul xuçalьqь qorallarь (tьrma, calqь, uraq həm başqalar) həm şulaj uq saf qanlь 220 ajqьr, mennən artьq ygez, 3600 duŋqьz, 400 təkə həm başqalar. Əçətkə kyp aqca birelde. Çir sөry həm aşlьq çiu vaqьtlarьnda Germaniənen xisapsьz kyp qəskəri atlarь basularda eşlədelər. Kyp şəhərlərdə agronomnar xəzerləy өcen maxsus məktəplər acьldь.

Yz malьna yze xuça həm eşenə şul qədər jardəm də alqac, igencelər beləkləren sьzqanьp eşkə kereştelər. Eşnen nətiçəse ozaq kөttermәde: 1942 nce jьlnьŋ çəjendə yk igencelər zur unьşlarqa ireştelər. Xəqiqətne acьqьraq kyrsəter өcen biredə qajber misallar kiterergə mөmkin:

Smolensk rajonьnda, atlarnьŋ çitməyenə, irlərnen kybese suqьşta buluьna qaramastan, 1943 nce jьlnьn jazqь cəcye suqьşqa qədər bulqan kyləmgə ireşkən. Gatcinsk rajonьnda 1942 nce jьlda kolxoz vaqьtьna qaraqanda 35 % artьqьraq aşlьq cəcelgən. Volosovski rajonьnda 1942 nce jьlda, 1941 nce jьlqa qaraqanda, 1,5 mərtəbə kybrək aşlьq cəcelgən. Melitopol tirəsendəge 69 aulьda 13 500 gektar zəp kytərelgən həm jaz kөne 8000 gektar suqalanqan. Simferopol tirəsendə, Sovetlar vaqьtьndaqь planqa qaraqanda, 20—25 % artьqьraq çir eşləngən. Andaqь 88 aulьda 14 400 gektar kөzge, 15 100 gektar jazqь cəcy artel belən həm 20 000 gektar ajrьm keşelər tarafьnnan cəcelgən. Qьrьmda təməke cəcye bik yskən — Jaŋa Sala həm Ajrь-gөl digən ike aulьda qьna 900 gektar təməke cəcelgən. Mogilof rajonьnda 1942 nce jьlda kolxoz vaqьtьna qaraqanda 30 % kyberək bodaj cəcelgən. Şuşьndьj uq misallarnь bytən urьnnardan da bik kyp kiterergə mөmkin. 1942—43 nce jьllarda kөncьqьş өlkələrendə bulqan keşelər anda igen eşe nьq ajaqqa basqanьn yz kyzlərе belən də kyrələr ide. Anda buş qalqan çirlər hic ber urьnda ocramьj ide. Ber nicə şəhərdə (Odessa h. b.) aul xuçalьqь kyrgəzmələre bulьp ytte. Anda kyrsətelgən nərsələr də igencelərnen ajrьm tormьş tərtibendə alqa zur adьm atlaularьn bik jaxşь aŋlata ide.

Şuşь tormьşta 2 jьl dəverendə irken tьn alqan xalьqnь xəzer bol'şeviklar „azat itərgə" kereştelər. Jaŋadan bol'şeviklar qulьna tөşkən çirlərgə, NKVD belən bergə, kolxoz „oçmaxь" da qajta. Ləkin ni qədər tьrьşsalar da, bol'şeviklar maqsatlarьna ireşə almaslar, kiləcək kөn xalьqnьŋ tormьşьn jaŋadan ajaz, tərəqqi julqa cьqaracaq!

Q. S.

QƏJAZ ISXAQI

(Axrь. Başь gəzitəbeznen uzqan sannarъnda)

Xəbərcelər kitkənnən ike kən vaqьt ytte. Çəvap tubь atьlmadь. Bu jaqtan əc tup atьlьp sə'al birelde. Xəbər kilməde. Əc kən ytte — biş tup atьldь. Çəvap kilməde. Dyrtence kən buldь, çəvap kilməde. Çide tup atьldь — xəbər kilməde. Jəşren komitə çiьldь; taqь ber kən kətərgə qərar itelde. Menə kic buldь. Hər keşe ec poşu belən: tegclər urьslarqa təşməde mikən, ser acьlmadь mikən digən qurqulь ujlar belən, joqьqa jattь. Polkovnik ta poşьnьp, eş acьlmasьn, bəten plan, bəten eş juqqa cьqmasьn digən ujlar belən joqlamьjca ujlanьp jatqanda, işek təbenə bik qatь cabьp kilep at tuqtadь. Polkovnik: əllə ni cьqtь, nacar ber nərsə buldь diep xis itep, sikerep tordь. Işektən uq kebek atьlьp Fəridə kilep kerde: „Polkovnik, xərap buldьq, bəten nərsə belende: kapitan Ivanof ştab belən səjlərgə telefon soraqan, totaştьruda beznen keşe bulqan, şul totaştьrdьm diep jalqanlaqan, yze tьnlarqa totьnqan da tege generalnь caqьrьp, mondaqь beznen bəten xəllər turьnda xəbər birgən. Tizrək qoralsьzlandьrunьn kirəklegen, urьs ofitsərlərennən başqa, başqьrt praporcegь Atnaqulofqa qьna ьşanьrqa jaraunь səjləgən. General ismennən bu da: irtəgə telefon birermen dip syzen kiskən . . . Bygen kitməsək hər ber nərsə acьla! . . .“

Polkovnik sə'alle kyz belən Fəridəgə qaradь. Fəridə: „Tən qaranqь, əle tən jartьsь qьna, bəlki ytərbez“ dide. Polkovnik ujlandь, ujlandь, başьnnan tərle plannar kicte. Axrьdan iptəşləre belən səjlərgə buldь. Komitəne tupladь. Qьsqa ber kiŋəştən soŋ xərəkətkə, Ivanofnь julda qьna ytererge qərar itelde. Və tən jartьsьnda polkovnik çiьlu borqьsьn ujnattь. Jul kiemendə ştabqa barьp, ştab nacal'nigьnnan kilgən jalqan əmerne uqьdь. Kyrşe alajlarqa telefon belən xərəkəttən xəbər itelde. Jul saqcьlarьna məqlumat birelde. Ajrьm byleklərgə ajrьm jullar kyrsətep, tərek cigenen tege jaqьndaqь tau artьnda bergə tuplanьrqa: mьltьq atmasqa, taušlanmasqa bojьrdь . . . Yze bylməsenə kilep, jəşren serle kəqəzlərnen bersen Fəridəgə bəti itterep taqtь, bersen yzenə aldь, bersen Ibrahimqa jəşerde. Julda andьj-mondьj eş bulьp jaŋadan urьslarqa təşeləcək bulsa, bu kəqəzlərne juq itynen, tərеklərgə qaja təşelsə də, in başlarьna birynen tieşlegen aŋlattь.

Ber səqəttən julqa cьqьldь. Qəskər atlarьna menep, əkren genə xərəkət itte. Tən çille, bolьtlь bulqanqa, ul taušsьz-tьnsьz urьs frontьn ytte. Menə jul ike tau arasьna kilep kerəcək buldь. Monьn bersendə urьs tupcьlarь berləşkən kebek, ikencesendə tərek tupcьlarь berləşkən ide. Juldan kemnen də ytye məmkin tygel itep tup, pulemjot astьna alьnqan ide. Polkovnik, mondaqь urьslarqa: əmer aldьm kicəm dip telefon belən xəbər itkəngə, ul jaqtan qurьqmьj ide. Anьn planь bujьnca tege əc keşe tərеklərgə də məs'ələne aŋlatqanqa annan qurqьnьc bulmasqa tieş ide, ləkin xəbərnen kilməye anьn planьn bozqan, aŋarqa saq bulьrqa quşqan ide. Şunьn əcen ul elgəre kyrelməgən kebek itterep aqrьnlap ytərgə digən qərarnь birgən ide. Ləkin tau janьna kilgəc, bulqan vaqiqə anь başqaca xərəkət itərgə quştь. Ul da berdən planьn yzgərtergə məçbyr buldь. Vaqiqə monnan qibarət ide:

Kicygə kilep çitər aldьnda yz bylegendə kilə torqan proporcek Atnaqulof artta qalьp borьlьp caba başlaqan, və anьŋ artьnnan kitkən Ivanof totьlьp yterelsə də, Atnaqulof quaq arasьna kerep juqalqan. Şul eştə ber nicə mьltьq atьlqanqa, taunьŋ qaraulcьlarь ujanqan, ike jaqta berəm-sərən mьltьqlar atarqa totьnqan ide. Şunьŋ əcen kyrenmi kicy məmkinlege betkən, fəqət bik qurqьnьclь bulsa da cabьp ytərgə genə jul qalqan ide. Timerqəli hər juqaltqan minut ber nicə çan torasьn belgəngə, berdən cabьp kicərgə əmer birde. Ike-əc caqьrьm kiŋlegendəge kicy at belən tuldь. Qəskər bəten quəte belən cabьp kicygə kerde. Əllə qajdan aj cьqtь. Bəten qəskər jaltьrap kitte. Urьs jaqьndamь, tərek jaqьndamь atьlqan tup gərləp kitte, qəskərnen aldьna təşep jarьldь. Anьŋ artьnnan, berence, ikence, əcencelər atьldь. Əllə qajdan pulemjot çьltьrarqa kereşte. Qəskər haman captь; əllə kemnər jьqьldь, qanь aqa torqan ber at tile kebek captь, əllə kem ьŋqьradь, sьqьrandь, tup, pulemjot taušьna at qьzlauь, alqa, alqa digən komandirlarnьŋ taušь qatьştь. Kicy qiamətkə əjlənde. Polkovnik Timerqəli ber qaradь: janьndaqь qəskərine, anьŋ kyrşesendə qьzь Səjembikəne kyrde. Taqь ber az vaqьt ytte: qəskər çirendə kyzləre qьzarqan Fəridəne kyrde. Taqь ber qaradь: aldьna təşkən tup jədrəsennən aldьndaqь saf jarьldь, ber qəskər mətəlәde, ber at dyrt ajaqьn kytərep jьqьldь. Aŋarqa əllə nərsə tigən kebek buldь. Kylməge ecennən jьlь ber nərsə aqarqa totьndь. Ul atьn suqtь, alqa cьqtь. Bik zur tauş belən „alqa!“ dip qьcqьrdь. Bite qanqa bujalqan Fəridəne qulьp çitkənen, qьzь Səjembikənen atьnnan qan aqqannь kyrde. Tup taušlandь, uladь, gərləde, pulemjot tuqtamadь — cьz-cьz itte, mьltьq əzelməde şartladь. Atlь qəskər rəten juqaltьp kəty kebek captь, atlar iserek kebek duladь, jaralьlar ьŋqьraştь.

Menə kicy ytelde, qəskər sələmət çirgə kilep çitte, anьŋ əstenə əllə qajdan prozektor təşte: səngelər, qьlьclar jaltьrap çəvap birde. Polkovnik aqьlьn juqaltqan keşe kebek: „Rətlənegez! Bylege bylekkə!“ dip qьcqьrdь. Ber minutta rətləndelər, ber minutta bylege bylekkə ajrьldьlar . . . Ul ecendə aqa torqan jьlь nərsələrgə əhəmiət birmicə bəten qəskərne jərep cьqtь. Çəraxətlənqənnər kyp bulsa da, ylgənnər bik az ide. Komandirlarnьŋ kybe isən ide, sau ide . . . Jaralьlarnь bəjlərgə, çəraxətlelərne urnaştьrьqa quştь. Aq bəz bəjləmnəre belən çitkən Fəridəgə: „Minem çəraxətem kecкenə“ dip əhəmiət birmicə, qəskərnen aldьna cьqьp, qanlь qulь belən aq bajraq kytərde. Şunьŋ janьna kilep çitep Fəridə əllə qaja ber çirenə jəşrelep, qujьlqan qьzьl çirlektə tərek bajraqь qaldьrdь. „Jəşəsen Tərkiə!“ dip qьcqьrьp çəvap birde. Tərek bylegenen tubь tuqtadь. Doşman qəskəre dip ujlap qarşь cьqqan tərek bylege ni eşlərgə belmicə aptьrap qaldь. Menə berdən urьs taušь gərlәde. Annan berəmləp, kyməkləp tup atьla başladь. Timerqəli: „Alqa!“ dip əmer birde. Atlь qəskər uq kebek alqa captь. Urьs tubь, mьltьqь bolarnь Tərkiənen ecennən, ecenə qudь.

Menə taŋ attь. Tua torqan jaŋa kənnen moŋ jaqtьsь ana jortqa aşьqa torqan tərle qəbilədən çiьlqan tərek balalarьn sələmləde, jьraqta tygel genə ber nicə manaralь ber keckenə tərek şəhəre kyrende, Polkovnik şuna jul tottь. Şəhərnen aldьna kilep basu belən, qəskərne taqь rətləde, taqь bylegen bylekkə ajьrdь. Muzьjkaqa xəzer bulьrqa əmer birde. Qəskəri tərtiptə şəhərgə kerergə quştь. Yzenen qanь belən pьcьranqan atь şəhərnen busaqasьna basьp əlgerməde, dyrt-biş manaradan irtənge azan başlandь. Ixtiarsьz polkovnik atnьŋ tezgenen tarttь, əmergə əjrəngən at berdən tuqtadь. Anьn artьnnan bəten alaj tuqtadь, xətta ecennən aqa torqan qan da tuqtadь. Azan bette. Polkovnik muzьjka dip qьcqьrdь. Aqsaq Timer marşь gərləde, şuŋarqa basa torqan çide-sigez men atlarnьŋ taušь belən şəhər du kilde. Bu jaŋa muzьjkadan, jaŋa taušьtan bəten şəhər ajaqqa qalьqtь. Tərek bajraqlь, urьs kiemle bu qəskərdən həmməse berdən qurьqtь, ikencedən aptьradь, əcencedən xəjran buldь. Qəskər kiŋ uram bujlap aqrьnlap baruьnda dəvam itte . . . Anьŋ bəten atlauьna uramnar, binalar sələm birgən kebek taušlanьp çəvap birde, Bəten tərəzələrgə xalьq tuldь. Dairələr, qьşlalar ajaqqa qalьqtь. Muzьjka tuqtar-tuqtamas qəskərnen „Jəşəsen Tərkiə!“ digən taušь şəhərne tottь . . .

Menə qəskər şəhərnen urtasьna, elgərege şəhər idarəse, xəzerge qəskəri ştab janьna kilep bylek-bylek tezelde. Binanьn başьndaqь sallana torqan tərek bajraqь ozьn juldan kilgən bu tərek ullarьna çan kyneldən sələm birgən kebek irtənge çil belən sallandь, əllə ni səjləgən kebek fьr-fьr kilde. Vaqiqədən jaŋa qьna xəbardar bulqan, aptьrap qalqan tərek ofitsərlərenen qьşladan cьqqanьn kyry belən polkovnik sələm tor! əmeren birde. Un ike qəbilə ullarьnьn səngeləre berdən kykkə cьqtь. Kynellərennən əjtkən antlarьn tərek bajraqь fьr-fьr itterep kyklərgə qədər kytərde. Polkovnik Timerqəli ber jaqьnda qьzь Səjem. ber jaqьnda Fəridə, artьnda-aldьnda tərek ofitsərləre belən urьs bajraqьn əsterəp kilep, alqa cьqtь: „Bezdə seznen kebek tərek balalarь. Tərkiənen şul auьr kənnərendə, doşmannar belən bəten taraftan qamalqan kənnərendə seznen belən bergə bulьp, ana jort əcen yzebeznen qanьbьznь fida itərgə bulьp, urьs safьn taşlap cьqtьq! Həmməbezne qabul itep, tərеklek vazifabьznь ytərgə əmer bojьruьqьznь kətəbez!“ dide: qulьndaqь urьs bajraqьn ofitsərlər ajaqь astьna taşladь. „Jəşəsen Tərkiə!“ dip qьcqьrdь, qəskər də qьcqьrьp, çəvap birde.

Kyzlərennən melder-melder aqqan jəşen tota almaqan tərek meŋ başь polkovnik Timerqəline kilep qocaqladь. Jьllar bujь kyreşməgən aqasьn, enesen kətelməgəndə ocratqan kebek ul anь kykrəgenə qьstь, başьnnan ypte, bitennən ypte, taqь qocaqladь, taqь ypte. Jəş melderəp aqa torqan anьn kyzlərenə şatlьq, bəxet kəiemseray cьqtь, kyz jəşe belən jьlmaju bergə quşьldь. Anьn artьnnan bəten ofitsərlər kilgən arqadaşlarь belən kyreşte, ybeşte. Tərek bajraqьn kytərep tora torqan Fəridə belən Səjembikə genə qarşьlьqsьz qaldь . . . Alarnьŋ şul ozaq çirdən kilylәren qotlarqa, alarnьŋ urьs bojьrьqь astьnda ytkərgən şul ozьn qəzaplь kənnəren sorarqa həmşirələre, qərdəşləre kilməde, alarqa analьq, apalьq, tuqanlьq taušьn ber kem də birməde . . .

Menə berdən tərek muzьjkasь gərləde. Ul Ordu marşьn ujnadь. Anьŋ artьnnan meŋ başь juqarь ber çirgə cьqьp: Qərdəşlər! Min sezne həmməgezne urьs bojьrьqьnnan qotluьqьz və ana jortqa ireşyegez belən qotlьjm! Bəten taraftan doşman sarqan bu jort tərek ileder. Bu beznen belən bergə, beznen qaranqь kənnərebezdə bulьşьrqa kilgən sez qərdəşlərebezgə beznen bəxetle kənnərebezdə də ilebez, jortьbьz acьqtьr . . .“. Meŋ başь syzendə dəvam itə almadь. Sələm tor tərьzьnda basqan Mirxəjdər qaltьrandь, selkende həm Fəridənen əstenə audь. Kiterelgən doktorlar anьŋ huşьn kitergəc tə, Timerqəli baş ocьndaqь meŋ başьn kyrer-kyrməs, yzenen kykrəgendə xaritalarьn, jəşren qəskəri serləren xəterləde və şunь alьrqa qulьn suzdь. Kəcsez qulь şul eşne eşli almaqannь kyrgəc, ul kyze belən Fəridəgə işarə itte. Fəridə şularnь alьp meŋ başьna birgənce kyzen kəqəzlərdən qaldьrmadь. Fəridə: „Russiə qəskəri ştabьnьŋ gizle serləre“ digəc kenə Timerqəli jьlmajdь. Meŋ başьnьŋ bu kəqəzlərne acqannarьn qaraqanda anьŋ jəzennən, kyzennən jьlmaju kitməde. Şul millətemne saqladьm kəjfennən cьqqan kəly, jьlmaju anьŋ ruxьn kyklərgə qədər ozattь — jьlmajьp çanь cьqtь.

★

Bəjek ber xərmət belən polkovnik Timerqəli kymelde. Anьŋ bahadir qəskəre inglizlərgə qarşь barьp, alarnь əsir alьştь. Anьŋ kitergən gizle serləre urьs ittifaqcьlarьnьŋ suqьş serləren acьp, plannarьn bozdьrdь.

Tərkiə xəkymətе tarafьnnan Səjembikə Istanbulqa aldьrьldь və ber məktəpkə urnaştьrьldь. Fəridə genə eşen taşlamadь, ul həmşirə bulьp suqьş safьnda qaldь. Kiləcəktə: Batumqa, Kənçəgə, Bakuqa tərek bajraqьn allandьru, Tərkstanqa, Qьrьmqa, Idel-Uralqa Altьn Urda bajraqьn sallandьru kənen kətep qaldь. Şul tatlь kəngə xəzerləner əcen qəskərlər arasьnda fikerdəşlər, iptəşlər, arqadaşlar tuplauьnda dəvam itte. Tuqan kənnen hər bersendə, ul şul əmetneŋ taqь ber kən jaqьnlanuьna ьşanьp, tьnьc-tьnьc kənne təngə quştь. Ireşəcəgenə iman belən ajlar, jьllarnь ytkərde. Bəxetle qotьlu kənen bəkləde.

(Bette)

IŊ ZUR AFTOSTRADA

Jьraq kəncьqьş Aziədə səjasi xəlne nьqьtu belən bergə, Japoniə zur kyləmdə bulqan texnik təzy eşləren alьp bara. Xəzerge kəndə bəten dənja xalqь Japoniənen çir şarьnda iŋ zur bulqan aftostrada təzy planь belən qьzьqsьna. Japon inzenerlarь Tokio şəhəren Şonan (Singapur) portь belən totaştьruсь aftostrada proektьn təzegənnər. Bu aftostrada Tokiodan başlap Xonsju utrauь aşa Koriə buqazьna qədər suzьla. Annan kyper jəisə su astь tunele aşa Koriənen Fusan şəhərenə cьqa, Fusannan Senl. Mukden, Beipin, Nankin, Amoj həm Kanton aşa Hind-Qtajqa ytə. Xanoj, Sajqan, Bangkong, Maloj urmannarь aşa Şonanqa barьp çitə. Aftostradanьn ozьnlьqь 12 000 km. bulacaq. Ul çide dəvlət aşa ytə. Bu proektnь tormьşqa aşьru, kəncьqьş Aziənen iqtisadi, səjasi tormьşьna zur yzgəreş kertəcək.

(Dəvamь)

LXV

„Ber minut ta sinsez tora almьjm.
Xəjatьmnьꞑ barlьq serė — sin!
Sin belmiseꞑ, ax, min sine nicek
Barlьqьmnь çыjьp səjəmen!...
Səjyemneꞑ soꞑqь tuqtalьşь
Sin bulьrsьꞑ! Taqьn hic kemne
Ber şartta da məꞑge, ber caq səjməm!!
Səjep, səjelep jaqtьrt kenemne.
Min bəxetle sine itəcəkmen!
Өzelep səjəm!...
Mə, qul!
Alamsьꞑ?!
Bu qəmerneꞑ aьr həm çiꞑele
Bergə bulьr!
Miꞑa baramsьꞑ?!“

★

... Qan, ikməkkə susьm qurqьnьc cor
Çannar tyşəp ytər caqьnda
Alarnь dərt, telək, uj berlege
Qaьştьrdь qəmer jazьnda...

LXVI

Kezlər çitkəc qojaş kyk jezendə,
Torqan sajьn azьraq jezəder.
Təꞑjaqьnnan iskən acь çillər
Ajamьjca gellər ezədər...
Vaq ytemle jaꞑqьrlar da şul caq
Ber ezleksez, kən-tən sibəli.
Jarlь, mesken, jətim, tol ejlərgə
Qajqь, xəsrət, kelep, çəjəyli
Urman — şərə. Qьrlar — buşap qalqan..
Qunaq qoşlar kyptən kitkənnər.
[illegible]
Çit ujnatьp, qarlь kertlər ejep
Kirtləc jullь qьşlar çitkənnər.

LXVII

Bar çirgə də appaq qar tyşəlgən.
Jьlqa, kyllər bozqa qacqannar.
Çitərlek çim, jьlь ezləp bik kyp
Qoşlar kəꞑjaqьna ocqannar.
Azьq ezləp qajcaq ac byrelər
Aьllarqa kilep kerələr.
Ə keşelər irtə torqac qьna
Өzgələꞑgən malnь kyrələr.
Qajber kenne qojaş, irenep kenə,
Calьş kyzen çirgə salqalьj.
Çьltmьj ul inde... Bolaj qьna
Çьltam — dip bezne aldalьj.

LXVIII

Qajber caqta cьqqan salqьn buran
Bernicə kən dulьj, tuj itə.
Jullar boza, qarlь taular ejə,
Өj, abzarlar kymep yk kitə.
Uzqan qьşnь şundьj acь buran
Atna bujь, armьj, uladь.
Aьl uramlarьn qarqa kymde.
Qiьqlardan salam urladь.
Şundьj usal, qarlь, sььq buldь.
Bar çannarnь jabьp totть ul.
Həm sərgennən qacьp qajtьr Əykəj
Abzьjnь da şul caq jottь ul.

LXIX

Iske-mosqь kiem caq qaplaqan
Əykəj mesken qartnьꞑ gəydəsen
Mart başьnda qьrdan tabьp kymde
Turьlьqlь dustь — Səjdəse.
Şul buranda yksez Rauza qarcьq
Jaqarьna ber ni tapmaqan.
Yc itkəndəj çillər jerer julьn
Qarlar ejep, barьn qaplaqan.
Balalarь citkə taralьşqac,
Qart kenendə jalqьz tora ide.
Qьştьr-mьştьr jergən bulьp şunda
Acь-tuqlь, ylmi bara ide.

LXX

Rauza qarcьqnьꞑ da kypne kyrgən
Başqajьna buran çitkən — di.
Jazьꞑ kətmi, jaz qoşlarьn kyrmi
Bezneꞑ arabьzdan kitkən — di...
Qьşlar kergəc çəjge ber maturlьq
Synə, betə, ul bezdən qaca.
Tabiqətkə ylem təse iꞑə.
Kyꞑellərne moꞑlь qəm basa
Çьlьjsь da kilə, çьrlьjsь da...
Qьsqa jazьꞑ şundьj ajisьꞑ.
Ytte ic, dus, rəxət cəjləre... dip
Çьrlap, çьlap kyꞑeleꞑ jamьjsьꞑ.

LXXI

Timer kitkənnən soꞑ şəhərendə
Gəlsem ozaq tora almadь.
Kyp jəhydlər kilep tulqanlьqtan
Jəşəy məmkinlege qalmadь.
Azьq bəjələre minut sajьn
Kytərelde, ciksez ystelər.
Başsьz qalqan bik kyp qailələr
Aьllarqa kire kyctelər.
Gəlsem də şul aьr tormьş şartь
Qьsььna cьdьj almьjca,
Buldьra almadь ber aьlqa
Kitep, şunda torьp qalmьjca.

LXXII

„Isən bulsaꞑ ber kən qajtьr əle.
Bu jazmamnь bergə qararbьz.
Ytkənnərneꞑ aьr jaralarьn
Anьꞑ jullarьnnan tabarbьz“...
Gəlsem kyꞑele artьq moꞑ, saqьşlь.
Şunьꞑ əcen buş caq buldь isə.
Ytər ajlar qəm, qajqьsьn jaza,
Jalqьz kyꞑele anьꞑ tuldь isə.
Min şunlьqtan Gəlsem jazmalarьn
Yzgərtmicə kycerep kitəmen.
Bu suqьşnьꞑ Gəlsem həm il kyrer
Bar qəzabьn səjləp ytəmen.

LXXIII

Ul kitkəngə ec jьl tula inde...
Ber xəbər də nişləp ala almьjm?
Taꞑ atdisə... kenem eştə uza.
Ə tennəren... ber də joqlamьjm.
Ytkənnərne ber qat qьna tygel,
Men qat inde... kyzdən kicerdem.
Əj, jazmьş, sin miꞑa nigə bolaj,
Qəm, saqьşnь jьş-jьş ecerdeꞑ?
Bar ytkənem ciksez ozьn tən kyk...
Şundьj aьr, qara kyrenə...
Adьm sajьn, hər ber jul cat sajьn
Miꞑa, tanьr, ylem yrenə...
Ul xəzer də minem janda kebek.
Belmimen tik nigə almьjdьr?...
Minem arttan bolaj qalmьj jərep
Nicek inde ber də talmьjdьr?...

LXXIV

Çьlьjsь da kilə, çьrlьjsь da...
Qьsqa jazьꞑ şundьj ajisьꞑ.
„Ytte ic, dust, rəxət çəjlərə“... dip.
Çьrlap, çьlap kyꞑeleꞑ jamьjsьꞑ.
Kezlər çitkəc qojaş kyk jezendə
Haman, haman azьraq jezəder.
Vaq, ytemle jaꞑqьrlar da şul caq
Ber ezleksez, kən-tən, sibəder.
Bar ytkənem minem ciksez aьr.
Ciksez qara, xəsrət, saqьşlь.
Vaq jaьmlь kez, jə kertle qьş kyk,
Ylem belən məꞑge tartьşlь.
Ul əle də minem janda kebek.
Belmimen tik nişləp almьjdьr.
Minem arttan bolaj ozaq jərep
Nicek inde ber də talmьjdьr...

LXXV

Xəzer jaxşь uq yzgərdem, buqaj, min.
Kyꞑel — neckə, ber syz jaramьj.
Çirne bizər cəcək-gellərgə də
Kytərelep kyzem qaramьj.
Ytkənnərne ber qat qьna tygel,
Men... qat inde kyzdən kicerəm.
Kennər — ciksez aьr. Kyꞑelgə tik
Saqьş, xəsrət, qəm ... lər ecerəm.
Ytkənnərne kypme ujlasam da,
Juaꞑьrlьq ber ni tapmьjmьn.
Xəzer jaxşь uq yzgərdem, buqaj, min...
Xəsrət, jəşsez ber də jatmьjmьn.

LXXVI

Eş, balalar belən kən ytkənen,
Dəresen əjtsəm, sizmi qalamьn.
Balalarnь qəmsez joqь basa...
Tik min jalqьz... ujqa talamьn.
Өj ece tьn...
Barь da rəxət joqlьj.
Bik, bik ekeren uza səqətlər.
Ruxьm beraz jal itsen — dip şunnan
Moꞑ — məqamgə uqim ajətlər.
Min Qor'annan belgən syrələrneꞑ
Barьn uqim...
Jalqьz, tьn əjdə
Qьşqь ozьn tənne joqlamьjca
Ytkəzye aьr qəm, ujdə.

LXXVII

Qor'an uqьm da kypkə barmьj.
Bar ruxlarqa doqa baqьşlap,
Joqlamaqcь bulam, nişləsəm də,
Vaqьt ytmi... Haman saqьşlap
Jərəgemne qəm, ajrьlu aşьj.
Jəsen ul teli kyrergə.
Anьꞑ belən ber də, ber şartta da
Ajrьlьşmьj, bergə qəmer itərgə.
Өj ece tьn, bar bala da joqlьj.
Jannarьna jьş, jьş baramьn.
Bəqerlərem tьnmьj joqlasьn! — dip
Jurqannarьn qat-qat jabamьn.

LXXVIII

Tezeleşep alar jatqannar da,
Şundьj matur, təmle joqlьjlar.
Ciksez ozьn qara tennəremne
Fəqət alar ber az aqlьjlar.
Barьsь da alar bigerək jəş şul...
Qul-araqa kererlege juq.
Aьrьp-nitep, eşkə cьqmьj qalsam,
Minem ecen jərerlege juq...
Menə alar əj tьnlьqьn bozmьj,
Şundьj təmle joqlap jatalar.
Əkendezen ber az tau şuqac ta
„Tuꞑdьq, əni, ipi“ — dip qajtalar...

Y. Nauruz

(Dəvamь bar)

Sələm şezgə Ural çegetlərе!
Sələm cьn dustьqьz Gəlsemnən,
Idel-Ural ilen saqьnьp bygen
Sələm jazam il qьzь ismennən.

Irtə cьqqan qojaş al nurlarь
Jaqtьrtsьnnar sezneꞑ kennərne!
Sezne maqtap, sezgə baş isennər
Tabiqətneꞑ matur gellərе!

Tuqan illər matur hər kem ecen,
Bolьnь da, urman, sьь da.
Tuqan ilkəj ifrat saqьndьra...
Өzelep saqьnam, duslar, sezne də!

Ix, duslarьm, beləsezme qəmer,
Jəş qəmer bit bezneꞑ ber genə?!
Jəş qəmer kyk matur bula ala
Al cəcəklər atqan gəl genə!

Dus çegetlər, qəziz tuqan ilgə
Sez qajtasь jullar tigez taş!
Idel-Ural ilen jaulap tizrək
Bəjek xalqьm bəxetləren ac!

Sez duslarqa saqьnьp sələm jazdьm
Inde xəzer təmam itəmen.
Çiꞑycelər bulьp qajtьr kenne
Cьn kyꞑelemnən təbrik itəmen!

Ƣ. ŞƏMSEQƏMƏR

Kərəş qьrьnnan

(Germaniə xərbi zavodlarьnьꞑ bersendə eşləyce tatar qьzьna acьq xat)

Өstələmdə jatqan xatьm minem
Səjy xise belən jabьlqan.
Uralьmnьꞑ batьr, eşcən qьzь,
Şəmseqəmər, siꞑa jazьlqan.

Xezmət kərəşendə armьj-talmьj,
Xalqьm ecen tiren tykkəngə;
Orьşmassьꞑ bəlkem, sində mine,
Xatlar aşa sələm əjtkəngə.

Sin zavodta bygen batьr eşce,
Ə bez kərəş dulqьnьnda jəzyce.

Kyp jьl bujь xalqьm susap kətkən
Irek, bəxet jaulap kilyce.

Ujlar berdəj, serlər bergə,
Bez il ecen qannь tygəbez.
Jьrtqьc bol'şeviknьꞑ vəxşilərcə
Qorqan zamannarьn kyməbez.

Eş səqəteꞑ tulmьj ber minutqa,
Sexьꞑ taşlap cьqma sin anda.
Bezgə kirək qoral, qorьc ocqьc
Əzerləgez, dustьm, kyp sanda.

Leg. Ƣ. MOQAMAJ

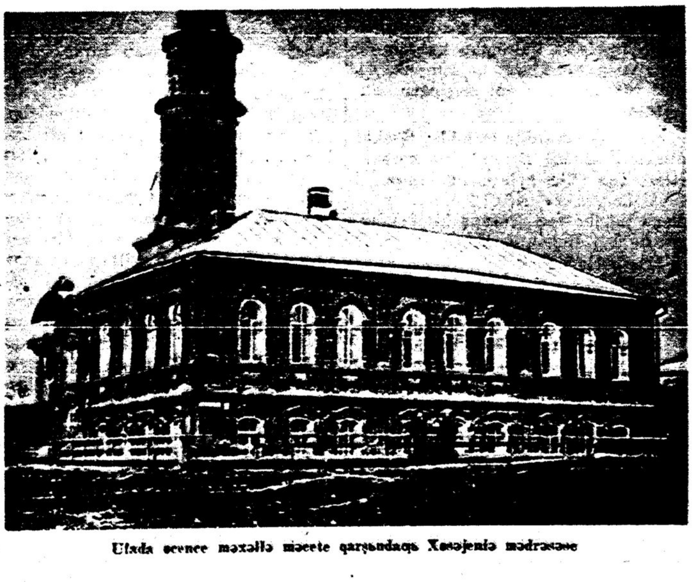

Ufada ecence məxəllə məcete qarşьndaqь Xəsəjenia mədrəsəse

Bol'şevizm nьqьtmasь

Bol'şeviklar yz vaqьtlarьnda jaqьnlaşьp kilgən ikence bəten dənja suqьşьna zur burьclar jəkləp xəzerlek eşe alьp bardьlar. Bol'evizm julbaşcьlarь, barьnnan da elek Stalin yze, bu suqьşnьn bəten dənja revolytsiəse belən betəcəgenə həm alarnьn kyptənnən birle kətkən bəten dənja belən idarə ity məs'ələse bol'şeviklar fajdasьna xəl qьlьnacaqьna nьq ьşanqannar ide. Ləkin, alarnьn bu eşləre barьp cьqmadь. Bol'şeviklarnьn kyptənnən birle kətkən bəten dənja belən idarə ity plannarь Germaniə tarafьnnan juqqa cьqarьldь. Germaniə milli sotsializmьsь, bol'şevizm cьqanaqьnьn cerek, buldьqsьz ikənlegen tiz vaqьt ecendə acьp saldь.

Dərestən də, bol'şeviklar yzləren həm yzlərenen içtimaqi tərtipləren saqlap qalu əcen, şuşь suqьş vaqьtьnda tərle inqilab şiqarlarьn beterep, səjasətləren yzgərtergə həm tiz arada millətcelek tərtibenə kycərgə məçbyr buldьlar.

Xalьqlarnь aldalau əcen alar nindi genə jalqan propagandalar ujlap cьqarmadьlar? Jəhyd-bol'şevizmьsьnьn əstenlege əcen alьp barqan suqьşnь, alar: „Yzegeznen millətegez, yzegeznen vatanьqьz əcen suqьşasьz" dip xalьqlarnь ьşandьru, alarnь bətenləj nigezsez syzlər belən aldalau julьna kerdelər. Stalin kyzen də jommьjca, qəskərilərgə iske, altьn pogonnar taqu tərtiben kertte həm jartьlaş çimerelgən məcetlərne təzətterep, din isme belən xalьqnь suqьşnь dəvam itərgə caqьrdь. Şulaj uq leninizmnьn bəjnəlmiləlcelek idejəsenə turьlьqlь buluь turьnda birgən antьn ontьp, kominternnь vaqьtlь rəveştə arxifqa tapşьrdь. Bəjnəlmiləl gimьnь urnьna, jana Sovet gimьnьn qabul itte.

Qajber keşelər bol'şeviklarnьn jalqan maskasь belən qaplanqan səjasətlərenə həm millətcelek məs'ələse bujьnca birgən vəqdələrenə ьşanьp, cьnnap ta bolar tormьşta qullanьlacaq diep ujladьlar. Mondьj keşelər bol'şeviklarnьn ecke səjasəte iskecə, yzgərəşsez qaluьn xəterləmilər. Bol'şevizm tərtibe ber nicek tə yzgərtelmi, fəqət ul yzenen tьşqь təsen genə yzgərtep, xalьqlarnь qollьqqa təşery əcen ber borьlьş qьna jasadь. Dərestən də, bol'şeviklar vaqьtlь rəveştə din, mədəniət həm başqa qajber məs'ələlər bujьnca cigenylərgə bik çinel genə bardьlar. Ləkin alar yzlərenen iqtisadi həm içtimaqi səjasətləre bujьnca ber qədər də cigenmədelər. Kolxozlar məs'ələsenen bik nьq rəveştə səjasətkə bəjlənye hər kem əcen də acьq anlaşьla. Kolxozqa kecləp kertelgən igencelər əle haman da yz çirlərenen həm yz mileklərenen xəkymət tarafьnnan kire qajtarьlьp birelyen əmet itələr. Əgərdə bol'şeviklar, kolxozlarnь taratьp, igencelərnen çirləren həm başqa mileklərен kire qajtarьp birsələr, alarnьn totqan səjasətlərennən kire cigenylərenə keşelərdə ьşanьc artьr ide. Məs'ələnen şulaj buluьn olь həm kece bol'şeviklar yzləre də jaxşь anlьjlar.

Ləkin, bu məs'ələ bujьnca, Stalin vəqdə həm tərle syzlər genə birep qalmьjca, kiresencə, yzenen sonqь, Oktəbrnen XXVI jьllьq kənendə səjləgən notьqьnda: „Bu suqьşta Sovetlarnьn içtimaqi səjasəte həm jalqьz xuçalьqtan kyməkləşygə kycy jaxşь natiçələr birde" dip belderde. Şulaj itep, bol'şevizm kolxozlar məs'ələse bujьnca cigeny jəisə ul tərtipkə yzgəreş kerty əcen çiьnmьj qьna tygel, kiresencə, bol'şeviklar julbaşcьsьnьn syze, kolxozlar tərtibe ber tərle də yzgəreşsez tulь kileş saqlanьrqa tieşlegen kyrsətə.

Bol'şevizm xəzerge vaqьtta bətenləj tarqalu xələnə kilep tə, kolxozlar məs'ələse bujьnca cigenməycelek, jəqni qatьlьq kyrsətyləren nərsədən anlarqa məmkin son? Sovet ilendə kolxoz tərtibenen jəşəye — ul bol'şevizmnьn jəşəye! Kolxoz — ul, bol'şevizmnьn jəşəyenə nьqlь tajanьc bulьp tora. Əgər anda kolxozlar beterelsə, bol'şevizm tərtibe də tiz arada tarqalacaq həm beterelәcək.

Bol'şevizm igencelərgə jəqni çirnen xosusi xuçalarьna yzenen in jauьz həm in nьq qarşь torqan doşmanь itep qarьj. Keckenə igence xuçalьqlar jəqni xosusi çirnen xuçalarь hər vaqьtta da kommunizm idejəsenen həm marksizm sotsializmьsьnьn doşmanь bulьp jəşəgənlekləren həm anьn kiləcəktə də doşmanь bulьp jəşəjəcəkləren bol'şeviklar bik acьq anlьjlar. Xəl itkec Oktəbrnen borьlьş kənnərendə, igencelərnen mondьj qarşьlьqlarьn həm doşmanlьqlarьn betery əcen bol'şeviklar acьq rəveştə jalqanqa totьndьlar həm çir məs'ələse bujьnca es'erlar tarafьnnan cьqarьlqan programmanь urlap, deklaratsiəne „yzlərenеke" itep iqlan ittelər. Igencelərne izy həm artьq dərəçədə qollьqqa təşery natiçəsendə, 1921 nce jьllarda bulqan igencelər kytərelеşləre, Sovetlar xəkymətе tarafьnnan çirlərgə irekle arenda, eşce kəclərenə irekle jallau, ikmək belən satu eşenə ireklelek məs'ələse biry bujьnca ber az cigeny jasaldь. Ləkin jana təzeleş corьnda xəkymətnen ber az nьqu belən, bol'şeviklar maskalarьn taşladьlar həm igencelərgə qarata yzlərenen xəzerge səjasətləren qullana başladьlar. Alar „auьllarda keşe kəcennən fajdalanucь kulaklarnь beterəbez" digən şiqar astьnda, keckenə kyləmdə çir biləyce igencelərne də betery eşenə kereştelər. Şulaj itep, kyp sandaqь igence xuçalьqlarnь betrep, alarnь jьraq Sebergə ozatьp betergənnən son, caqьştьrmaslьq tizlek belən auьllarnь kyməkləştery başlandь. Kicəge yzenen xosusi çire belən fajdalanucь igence, bygen kəcləp kolxozqa kertelde həm ul kolxoz eşcese bulьp xezmət itə başladь. Anьn qulьnnan pasport həm başqa kəqəzlər tartьp alьndь həm ul xoquqsьz ber keşe bulьp qaldь.

Bol'şeviklar igence xuçalьqlarnь kəcləp kolxozlarqa kerty həm kyməkləşy tərtiben ojьştьru belən ike zur teləklərenə ireştelər. Berencedən, bol'şeviklar, yzlərenə doşman həm alarqa in qatь qarşьlьq kyrsətyce igence xuçalьqlarnь beterdelər. Şulaj itep, çirgə xosusi milekcelek juq itelde. Ikencedən, yzlərе əcen auьllarda igencelər kəcennən, alar tapqan milektən fajdalanu eşen çinelәjttelər. Xosusi çirennən məxrym itelgən həm çire belən bəjlənesen əzgən igence — auьl xuçalьqь eşcesenə əjlənde. Monьn belən ul Sovet juqsьllarь safьn tulьlandьrdь həm alarnь in jatsьz, jalqan agitatsiə jardəmendə yzlərenen qullarьnda totu çinelerək buldь.

Şulaj itep, kolxozlar təzy bol'şeviklar tərtibenə kyrenerlek rəveştə səjasi həm iqtisadi jaqьnnan zur yzgəreşlər kertte. Alar yzlərenen in qurqьnьclь doşmannarь bulqan vaq igence xuçalьqlarьnnan qotьldьlar. Auьllarnь totaş qollьqqa təşerdelər. Igencelər kəce belən jьrtqьclarca fajdalanьp, yzlərenen suqьş sənaqətləren təzedelər. Şuna kyrə də, Sovet ilendə, jəqni beznen ilebezdə, bol'şevizmnьn səjasət həm iqtisad jaqьnnan əstenlek itye əcen kolxoz tərtibe berence qoral bulьp tora. Şulaj bulqac, kolxozlar tərtiben betery bujьnca bol'şeviklar ber vaqьtta da həm ber nicek tə cigenygə barmajacaqlar.

Kolxoz tərtibe — bol'şevizmnьn in kirəkle tərtibe həm anьn tajanьcь. Dəreserək əjtkəndə, anьn nьqьtmasь bulьp xisaplana. Bu tərtip, fəqət bol'şevizmnьn tar-mar itelye həm çinelye belən genə betərgə məmkin. Bol'şevizmnьn çinelye jəqni beznen tulь həm sonqь çinyebez genə — igencelərnen tartьp alьnqan çirləren kire yzlərenen xosusi çirləre itep qajtarьp birəcək.

German suqьş sьzьqьn əzərgə teləgən, Sovetlarnьn „T—34" tankьsь german okoplarь aldьnda vatьlqan xəldə jata

Londonqa həçymnər

German hava kəclərenen Londonqa jasaqan sonqь əc həçyme unajь belən, Portugaliədəge Angliə koloniəse dairələrendə zur tьnьcsьzlьq xəkem sərə. Bu tьnьcsьzlьq, jasalqan german hava həçymnəre turьnda rəsmi britan məqlumatlarьnьn jarlьlьqь arqasьnda taqьn da kəcəjə təşə. Bu həçymnərnen natiçələren Angliə propagandasь juramalaj beldermi dip ujlьjlar. Bu Angliə propagandasьnьn mona xətle totqan səjasətenen tulьsьnca yzgəryen belderer ide. Menə şuşь tьnu yze genə də Londonqa qajət çitdi çimerylər jasalqanьn raslьj.

Londonda bulqan məqlumatlarqa qaraqanda, tьnьc xalьq arasьnda qorbannar sanь da bik zur ikən. Jazucьlar dairələrendə, bu julь Londonda cьn zararlarnь tanьrlьq irlek bulmauьn qьzqanalar. 1940—41 nce jьllarda german hava həçymnərenen çimergec natiçələren Angliə informatsion bjurosь, kiresencə, jəşermi ide. Şul uq jazucьlar dairələrendə, Berlingə jasalqan həçymnər turьnda german məqlumatlarь, inglizlərnekenə qaraqanda acьqьraq tapşьrьla, dielə.

1940—41 nce jьllarda Angliə xalqь, xəzer Germaniədə xaqlьqnь əjtydən qurьqmaqan kebek, əxlaqi jaqtan xaqlьqtan qurьqmas dərəçədə çitərlek kəcle ide, dip Lissabonda xisaplьjlar ide. Angliədə, Londonqa jasalqan həçymnər turьnda xaqlьqnь əjtydən, Angliə xalqьnьn suqьştan jədəgən bik kyp qatlaularь arasьnda qurqьnьc xəl tudьrьr dip qurqalar.

Ingliz-amerikalьlar Qьzьl imperializm turьnda

Qьzьl imperializm dulqьnь kəcəjy mənəsəbəte belən, sonqь kənnərdə ingliz-amerikalьlar arasьnda ber az qauşau tuqan. Amerikada jəşəyce ber şved gəzitəse xəbərcese: „Sovetlar ingliz-amerikalьlarqa qarşь „nerva suqьşь" acьlar. Alar berektəşlərenen rizalьqьn soramьj, kəncьqьş Jevropada yz səjasətləren dəvam itələr. Məsələn, Beneş belən ajrьm məqahədə jasadьlar, julbasar Titoqa bulьşalar, Uilkine qatь sygələr. Qьsqaca əjtkəndə, hər məs'ələdə kəncьqьşta ber genə xuça dip anlatalar, digən fikerlər Vaşington dairələren zur qurqьnьcta tota dip xəbər birə. Ingliz gəzitələre də, Sovetlar səjasətennən Angliənen qənaqət bulmauьn, gərcə jomşaq syzlər belən genə bulsa da, anlatьrqa tьrьşalar. Stalinnьn Beneş belən ajrьm məqahədə jasauь, poləklərnen məhaçir xəkymətenə doşman kebek qarauь, inglizlərgə də berdə oxşamьj ikən.

Estoniəd qomumi mobilizatsiə

Kəncьqьş frontьndaqь suqьşlar Estoniə ciklərenə jaqьnlaşu səbəple, Estoniədə qomumi mobilizatsiə iqlan itelde. Estoniənen yzbaş idarəse bu adьmqa, 1940—41 nce jьllarda eston xalqь tarafьnnan bol'şevizm terrorьnьn nərsə buluьn sьnap kyrye tə'sire astьnda iqlan itte. 1941 nce jьlda german qəskəre tarafьnnan Estoniə azat itelgəc, eston xalqьnьn kin dairələre bol'şeviklarqa qarşь kerəştə eston xalqьnьn jaqьnnan torьp qatnaşuьn taləp itələr ide.

Germaniə juqarь komandalьqьnьn xəbərendə kyptən tygel genə qatь suqьşlarda ber eston batalionьnьn kyrsətkən batьrlьqь turьnda əjtelgən ide. Iqlan itelgən qomumi mobilizatsiə german qəskəre belən berlektə sonqь cikkə qədər yz vatanьn saqlarqa teləy bujьnca Estoniə xalqьnьn ixtiarьn beldерə.

Sardiniənen qarşьlьqь

Sardiniənen juqarь komissarь bulьp Pinna digən britan generalь bilgelәny inglizlərnen utrauda bulqan Badolio byleklәren alьp taşlau həm suqьş sonьnda anda hava terəge təzy omtьlьşь belən eşlənelgən dip Rim radiosь xisaplьj. Şul uq vaqьtta utrau xalqьnьn ingliz-amerikalь kilmeşəklərgə qarşь torucanlьqь kən sajьn artьp bara. Kyp kenə şəhərlərdə inglizlər qulqa alular ytkərdelər.

Xərbi tarixtan əzemtələr

Batu xannьn berence poxodь (1236—1238 jьllar)

1229 ncь jьlnь əz genə qəskər kəce belən Idel bujьna kyzəty poxodь jasaqannan son, polovets xannarьnьn həm urьs knəzlərenen təp kəcen tar-mar ity əcen, Batu Idelnen əske aqьmьna taba yteşkə zur xəzerlek alьp bara başlьj. Şulaj itep Batu xannьn berence poxodь, tərle jaqtan jaxşь tikşerelgən, aldan nьqlap xəzerləngən xərbi plan bujьnca tormьşqa aşьrьlьrqa tieş bula.

Batu xannьn təp kəcləre Kaspi həm Azof dingezləre janьnnan kytərelep Qьpcak, Burtas çirlərен basьp alalar həm Idelnen əske aqьmьna cьqьp, Rəzan çirenə barьp çitələr. Urьs knəzləre tatar qəskərlərenə qarşь acьq kərəştə ocraşudan qurqalar həm Rəzan çiren taşlap, tən jaqtaqь şəhər nьqьtmalarьna qacalar. 1237 nce jьlnьn 16 ncь dekəbrendə tatar qəskərlərе Rəzan şəhəren urap alalar. 7 kənnən son şəhər tatarlar qulьna birelə. Rəzan şəhəren alqannan son, Batu — Kolomna belən Məskəy aşa Vladimer knəze çirenə taba jynələ. Məskəyne alьp, ul Vladimer knəzenen kire cigeny jullarьn əzə həm urьslarnьn tatar qəskərlərenə qarşь tьjldan xərəkət ity planьn juqqa cьqara. 3 nce fevralda Batu qəskərlərе Vladimer şəhərenə barьp çitələr. Dyrt kənnən son, 7 nce fevralda, Vladimer şəhərе tatarlar qulьnda bula.

Vladimer knəzenen qəskərlərен tar-mar itkənnən son, Batu yzenen qəskəren urьslarnьn in baj şəhərе bulqan Novgorod şəhərenə taba alьp kitə. Şul jynəleştə çitez xərəkət belən, ul vaqьtta urьslarnьn zur şəhərlərennən Suzdal' həm Torzok şəhərlərе tatar qəskərlərе tarafьnnan alьna. Novgorod şəhərenə barь 200 km. qьna qalqac, jazqь janqьrlar başlanu səbəbennən, tatar qəskərlərе kire Idel bujьna taba borьlalar. Urьs qəskərlərе belən qatь kərəştə Kozel'sk şəhəren alьp, Batu qəskəren Idelnen sul jaqьna alьp cьqa.

Tatar qəskərlərenen zur unьşlarьn kyrep, urьs knəzlərе alardan bik nьq qurqa başlьjlar. Batu tarafьnnan alьnmaqan Novgorod şəhərе də anьn xakimiətenə bujsьna. Tatar ilcelərе Novgorod şəhərendə Aleksandr Nevski tarafьnnan zur xərmət belən qarşь alьnalar. Şvedlərne həm Livon rьjtsarlarьn çinyce Aleksandr Nevski, Novgorod xalqьn tatarlarqa bujsьnuqa dimnərgə məçbyr bula.

Şulaj itep, Batunьn berence xərbi poxodь nətiçəsendə, Qьpcak xannarьnьn həm Vladimer — Suzdal' knəzlərenen zur xərbi kəclərе tar-mar itelə.

Batu xannьn ikence poxodь (1239—1242 jьllar)

1239 ncь jьlnь Batu qəskərlərе Idelnen un jarьna cьqьp, ike jaqqa xərəkət itə başlьjlar. Tən jaqta Vəzma, kənbatьşta Perejaslavl', Cernigof həm Kief şəhərlərе urap alьnalar. Tatarlar Kief şəhəren vatarqa teləmilər. Bu jynəleştə qəskərlər belən çitəkcelek itkən Mənge xan Kiefnen maturlьqьna soqlana. Ul, Kief knəze Mixailqa, „şəhərne suqьşsьz biregez“ diep təqdim itərgə yzenen ilcelərен çibərə. Ləkin kieflelər xannьn ilcelərен yterələr. Qurqaq knəz Mixail, xalqьn taşlap, Kief şəhərennən qaca. Urьs qəskərlərе belən julbaşcьlьqnь vojьvoda Dmitri yz qulьna ala.

1240 ncь jьlda Kief şəhərе janьndaqь suqьş belən çitəkcelek itərgə Batu xan yze kilə. Şəhərne saqlaucьlar qatь qarşь toralar. Ləkin tatarlarnьn kəcle həçymen tuqtata almьjlar, şəhər birelergə məçbyr itelə. Suqьş vaqьtьnda jaralanqan vojьvoda Dmitrinь, „anьn kyrsətkən batьrlьqь“ əcen, Batu xan ylem çəzasьnnan qotqara. Tatar qəskərlərenen qorur çitəkcese, doşmannьn batьrlьq kyrsətyenə tieşle bəjə birə.

Kief knəzlegenen çinelye kənbatьşqa jul aca. Çiny bajraqьn kytərgən tatar qəskərlərе Pol'şa aşa ytep, Moraviə həm Vengriəgə kerep, Vena şəhərenə barьp çitələr. 1241 nce jьlnь Bəjek xan Ygdəjnen ylye turьnda Batu xanqa xəbər kilə. Xərbi kinəşmə utьrьşь, jana Bəjek xan sajlau əcen Batunьn ilgə kire qajtuьn kirək dip taba. Zur tarixi xərbi unьşlarqa ireşkən tatar qəskərlərе 1242 nce jьlnь kire kəncьqьşqa qajtalar. Kəcle Kief knəzlegen tar-mar ity həm kənbatьşta qajət zur kyləmdəge çinylər belən Batunьn ikence poxodь təmamlana.

Batu qəskərlərendə jaxşь tərtip buluь, qəskərilərnen Batunь səjylərе, ana hic şiksez ьşanularь həm Batunьn belemle xərbi çitəkcelege arqasьnda doşmannьn urjьn aldan belep, vaqьtьnda tiz xərəkət belən anьn teləgen juqqa cьqaru, kətelməgəndə doşmanqa həçym ity həm ireşkən unьşlarnь tieşencə nьqьtu — tatar qəskərlərenə zur xərbi unьşlarqa ireşygə məmkinlek acalar. Qьsqa vaqьt ecendə tatar qəskərlərenen suqьşcan danь bəten Jevropa xalьqlarь arasьna tarala. Batu xan bu ike xərbi poxodь nətiçəsendə Bəjek Altьn Urda dəvləten təzygə nigez taşь sala.

German xatьn-qьzlarь tən tərbiəsenə nьq iqtibar birələr, buş vaqьtlarьnda sport belən şəqellənələr

Tatar lazaretьnda jaralь legionerqa tip jardəme kyrsətelə

Finləndiə prezidentь Ritinьn notьqь

Finləndiə parlamentьnьn nəvbəttəge sessiəse, prezident Riti notьqь belən acьlqan. Ul yzenen notьqьnda suqьşnьn bişence jьlь in auьr jьllarnьn berse ikənen beldergən. Xəl itkec kərəş bu jьlda yzenen in juqarь dərəçəsenə menəcəgen anlatqan. Sonqь biş jьl ecendə Finləndiə yzenen ireklegen qoral kəcenə tajanьp saqlarqa məçbyr bulqanьn həm Sovetlar belən ajrьm solьxqa kilynen əce məqnəsen fin xalqь jaxşь belgənen, Riti sьzьq əstenə qujqan.

Ul: „Finləndiə duslarьnnan kyp jardəm aldь həm anьn qəderen belə. Şulaj uq suqьş dəverendə tuqan auьr məs'ələlərne yz kəce belən mona qədər xəl itə aldь. Başqa vaq məmləkətlər kebek bulmьjca, yz ilendə yze xuça bulьp, jazmьşьn yz qulьnda saqlap qaldь. Beznen il xəzer suqьş məjdanь tygel, qəskərebez anь nьq saqlьj“, — digən.

Qьzьl armiədə jana ordennar

Kyptən tygel genə SSSR da jana ordennar: „Çiny“ ordenь həm „Dan“ ordenь bilgelengən. „Çiny“ ordenь — barь tik generallar əcen genə, aq altьnnan həm 16 karatlь brilliant joldьzdan tora. „Dan“ ordenь qadierək həm arzanьraq, şulaj bulsa da georgiə tasmasь əstenə çirləşkən. Bu orden — „Bajraqnь doşmanqa birmicə saqlap qala alqan“, jəisə „jana torqan tank ecendə suqьşcan burьcenь ytəyne dəvam ittergən“ həm „çəraxətləngən bulьp ta, safta qalqan“ suqьşcьlarqa birelə.

„Dan“ ordenь aj sajьn: 3 nce dərəçə bujьnca — 5 sum, 2 nce dərəçə bujьnca — 10 sum həm 1 nce dərəçə bujьnca — 15 sum pensiə birə. Annan başqa taqь SSSR nьn urta həm juqarь uqu jortlarьnda balalarnь buşlaj uqьtu da kerə.

Sonqь punktnьn kyzgə taşlanqan nərsəse şunda ki, ul, Stalin konstitutsiəsendə qatь tauьş belən tantanalь itep: „SSSR nьn barlьq grazdannarь da buşlaj belem aluqa xoquqlь“ dip belderelgən 121 nce statiəsen kyrsətmə rəveştə juqqa cьqara.

Xəzer bətenləj başqaca kilep cьqa — başta jana torqan tank ecendə utьr, ə annan son yzennen balalarьnnь məktəpkə çibərersen!

Suqьş həm aclьq

Angliə xuçalьqьnьn kiləcək xəlenə qarata, tekstil sənaqəte organь bulqan „Vul' Rekord“ gəzitəse: „Suqьş betkənnən son Angliə xuçalьqьnьn xəle qadəttən tьş auьr bulacaq. Bez, kendəlek tormьş xəlebezne suqьş başlanqanqa qədərе bulqan vaqьtqa qaraqanda kyp mərtəbələr tybənerək dərəçədə buluьna bujsьnьrqa tieşlebez. Nicek kenə auьr bulsa da, bezgə bu fiker belən kileşergə turь kilə“ dip jaza. Gəzitə, britan sənaqətcelərе arasьnda „pissimizm“ xəkem səryen həm alar arasьnda: „Xuçalьq jaqьnnan Angliə suqьşnь ottьrdь inde“ digən fikerlər taraluьn kyrsətə. Məqalənen azaqьnda: „Suqьştan son Britaniənen dingez ar jaqьnda bulqan dəvlətlər belən səvdə itye juqqa cьqacaq. Cənki bu illərdə suqьş nətiçəsendə auьr sənaqət zur adьmnar belən ysə başladь. Alar yz sənaqəte eşləp cьqarьşь belən yzlərен tə'min itə alacaqlar. Bu suqьş nətiçəsendə Angliə ciksez zur kapitalьn juqalttь“ dip qətqi əzemtə jasьj.

Amerikanьn juqaltularь

Amerika xərbi beldery bylegenen xəbərе bujьnca, suqьş başlaqannan birle Amerika armiəse həm flotьnda ylyceler sanь 142 289 keşegə çitkən. Amerikalьlarnьn yzlərenen juqaltularьn jəşerergə jaratularьnnan cьqьp bu san qomumi juqaltularnьn barь tik ber eleşe genə diep anlarqa kirək.

Angliə şiklənə

„Dejli mejl“ ismendəge ingliz gəzitəse, şuşь jьlda AQŞ da prezident sajlau nətiçəsenə, Angliənen şikle kyz belən qarauьn beldərə. Ul gəzit: „1944 nce jьlda AQŞ da jana prezident sajlau berektəşlər qarşьnda in qurqьnьcь məs'ələ bulьp tora. Sajlau vaqьtьnda çəmhyriətcelər həm konservatorlarnьn otuь bik ixtimal. Əgərdə alar çinsələr, jana sajlanqan prezident, Ruzveltnьn içtimaqi səjasəten bətenləj juqqa cьqaracaq. Əgərdə Ruzvelt taqьn, dimək, dyrtence mərtəbə sajlansa, AQŞ nьn qanuni həm başqarma idarələrе arasьnda ike ara kileşməylek tuacaq. Səjasi tartьnqьlьq ul vaqьtta AQŞ da səjasi suqьş dərəçəsenə çitye məmkin“ dip jaza. Şulaj uq: Çəmhyriətcelər çingən təqdirdə, suqьştan son SSSRqa AQŞ belən ber julda eşlərgə məmkinlek bulmas“ dip quşa.

Iqtisadi taraftan çəmhyriətcelər firqəse bik kəcle, ul Amerikanьn 80 % xuçalьqьn kontrolda totqan, 16 zur maliə trestьna tajana.

Qьsqa xəbərlər

● Amerikanьn xuçalьq komitetь belderyenə qaraqanda, suqьş başlanqannan son xəzerge kəngə qədər AQŞ da əjberlərnen bəhasь 45 % yskən.

● 1 nce qinvardan 27 senə qədər, japonnarnьn hava kəclərе tarafьnnan, Rebul şəhərе əstenə həçymgə kilgən 2278 Amerika ocqьclarьnьn 645 e bərep təşerelgən.

● AQŞ nьn xezmət ministrь qarşьndaqь statistik bjurosь — „AQŞ da 1943 nce jьlda eşcelər belən xuçalar arasьnda 200 000 rizasьzlьq həm eşcelər tarafьnnan 3700 eş taşlaular buldь. Şularnьn nətiçəsendə xuçalarqa 22 milliard dollar zarar kilde“ dip belderde.

● Inglizlərnen Ənqaradaqь xərbi vəkilenen ber sərkatibe, polkovnik Situell, Tərkiə xəkyməte tarafьnnan, Tərkiədən quьlqan. Ul Tərkiənen tьşqь eşlər ministrьna məsxərəlek kyrsətkən.

54 bala atasь

Istanbul mətbuqatьnьn xəbər ityenə qaraqanda, Kən jaq Anatoliədəge ber igence xuçalьqьnda 54 bala tuqan. Şularnьn 16 sь qьz bala həm 38 e ir balalar. Ir balalarьnьn 14 e inde xərbi xezməttə. Anьn barlьq balalarь da isənnər həm tazalar.

Bu balalar atasь 12 xatьnqa ejlənep, şulardan dyrtese ylgən. Xəzerge vaqьtta ul 8 xatьn belən jəşi.

Çəvap

Gəzitəbeznen 5 (62) nce sanьndaqь syz jarьşьna (krossvort Nr. 10)

Gorizontal' bujьnca:

1. Q(ь)rьm; 3. Riza; 5. Ala; 7. Alaşa; 9. Tun; 11. Fin; 13. Qaz; 14. Cik, 15. Par; 17. NEP; 19. Alama; 22. Apa; 23. Nəs(e)r; 24. Tire.

Vertikal' bujьnca:

1. Qort; 2. Mal; 3. Şar; 4. Nota; 6. Bal; 7. Anapa; 8. Afina; 10. Uqa; 12. Ike; 15. Rein; 16. Pat; 18. Pəke; 20. Lar; 21. Mat.

Çavaplь redaktor leg. Qlam Qəllef.
Tatarische Zeitung „Idel-Ural“.
Berlin W 7, Dorotheenstraße 64
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.